

A MÓRA FERENC MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

P. Hartyányi Borbála, Nováki Gyula, Ecsedy István,
Marcsik Antónia, ifj. Kürti Béla, Goldman György,
László Gyula, Lipták Pál, Varga Imre, Bálint Csanád
tanulmánya, valamint M. Nepper Ibolya, Kőhegyi
Mihály, Erdélyi István, Pataky László, Fodor István,
T. Juhász Irén, Selmeczi László, Farkas Gyula és
Lengyel Imre előadása a VII. Szegedi Régészeti
Tudományos Ülésszak alkalmából

1971-2

A MÓRA FERENC MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

1971

2

SZEGED, 1974

JAHRBUCH DES MÓRA-FERENC-MUSEUMS, SZEGED (UNGARN)
ANNALES DU MUSÉE FERENC MÓRA, SZEGED (HONGRIE)
ЕЖЕГОДНИК МУЗЕЯ ИМ. ФЕРЕНЦ МОРА, СЕГЕД (ВЕГНРИЯ)

Barna László, Csongor Győző, Dömötör János, Juhász Antal, Marián Miklós és Szelesi Zoltán
közreműködésével

szerkeszti
TROGMAYER OTTÓ

Technikai szerkesztő
H. KISS JUDIT

A borítólapot *Mayer Gyula* tervezte

Kiadásért felel a Móra Ferenc Múzeum igazgatója
Példányszám 625 — Terjedelem 18,5 A/5 ív
Készült monószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601—59 és az MSZ 5602—55 szabvány
szerint

74-3970—Szegedi Nyomda

TARTALOMJEGYZÉK

СОДЕРЖАНИЕ	INHALT	SOMMAIRE
<i>P. Hartyányi Borbála—Nováki Gyula: Gabonalenyomatok a Körös-csoport edényein</i>		5
<i>Getreideabdrücke auf den Gefäßen der Körös-Gruppe</i>		8
<i>Ecsedy, István: A New Item Relating the Connections with the East in the Hungarian Copper Age</i>		9
<i>Marcsik, Antónia: Data of the Copper Age anthropological find of Bárdos-farmstead at Csongrád-Kettőshalom</i>		19
<i>Ifj. Kürti Béla: Újabb adatok a Dél-Alföld kora-bronzkorához</i>		29
<i>Neuere Angaben zur Frühbronzezeit der Süd-Tiefebene</i>		51
<i>Goldman György: Késő La Tène-kori település Csongrád határában</i>		53
<i>Eine spätlatènezeitliche Siedlung in der Stadtumgebung Csongrád</i>		61
<i>László Gyula: Terra Avarorum</i>		63
<i>Terra Avarorum</i>		70
<i>Lipták, Pál—Varga, Imre; Charakterisierung des anthropologischen Materials des awarischen Gräberfeldes von Kunszállás</i>		71
<i>Bálint Csanád: A honfoglaláskori lovastemetkezések</i>		85
<i>Les tombes à ensevelissement de cheval chez les Hongrois du IXe—VIe siècles</i>		107
<i>Die VII. Archäologische Konferenz in Szeged</i>		109
VORWORT		110
<i>M. Henner, Иболя: Данные к распространению янной культуры в Венгрии (Предводительное сведение о раскопках 1969—70 годов Пюшпэкладань—Кинчешдомб)</i>		111
<i>Kőhegyi, Mihály—Marcsik, Antónia: Das sarmatische und awarische Gräberfeld von Mélykút</i>		119
<i>Varga, Imre: Die biologische Altersbestimmung der anthropologischen Funde des awarenzeitlichen Gräberfeldes von Kunszállás</i>		129
<i>Erdélyi, István—Pataky, László: Die Belohnung der Finder des „Attila-Schatzes“ von Nagyszentmiklós</i>		143
<i>Fodor, István: Einige kulturgeschichtliche Beziehungen der ungarischen Urgeschichte</i>		157
<i>T. Juhász, Irén; Freilegung der arpadenzeitlichen Kirche in Dombegyház-Vizesmonostor</i>		183
<i>Selmecci, László: Angaben und Gesichtspunkte zur Forschung nach den Kumanen im Komitat Szolnok</i>		187
<i>Farkas, Gyula—Lengyel, Imre: Skeleton of a mediaval dwarf from Ludoš-Csurgó (Yugoslavia)</i>		199
<i>Farkas, Gyula: Anthropologische Funde von der Woiwodina</i>		209

GABONALENYOMATOK A KÖRÖS-CSOPORT EDÉNYEIN

P. HARTYÁNYI BORBÁLA—NOVÁKI GYULA

(Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum)

A magyarországi neolitikumból a legutóbbi évekig csak bizonytalan adataink voltak a földművelés legbiztosabb maradványaira, a gabonaletekre vonatkozólag. Ez annnyival is inkább különösen hat, mivel a szomszédos országokban már majdnem kivétel nélkül mindenhol kerültek elő ilyen leletek a neolitikumból és ha nyomon követjük a földművelés elterjedését Kis-Ázsiától Észak-Európáig, természetesnek látszik az a feltevés, hogy a közbeeső Magyarország területén, ahol minden adottság megtalálható a gabonatermesztésre, a neolitikumban már tudatos gabonatermesztéssel kell számolnunk. Erre azonban eddig csak kevés bizonyítékunk volt.¹ A közelmúltban két újabb neolitikus lelőhelyről váltak ismeretessé szenesedett gabonaleletek: Páriból (Tolna m.), a vonaldíszes edények kultúrájából² és Dévaványáról (Békés m.), a tiszai kultúra korai szakaszából.³ Ezek botanikai feldolgozása még hátra van.

A magyarországi legrégebbi neolitikumot képviselő és erős déli kapcsolatokat mutató Körös-csoportnál gabonalelet még nem került elő. A vékony települési rétegek és az állatsontok között uralkodó nagymennyiségű háziállatsont alapján mozgékony, állattenyésztő népességre következtetnek. Valószínűnek látszik, hogy a földművelés alárendelt szerepet játszott, de meglétét már többen feltételezték, így Kalicz N., Gazdapusztai Gy. és Trogmayer O.⁴

A Körös-csoporttal nagyjából egyidős és területileg, valamint kulturális szempontból is aránylag közeli balkáni lelőhelyek közül néhányánál már találtak szenesedett gabonamaradványokat, illetve ezek lenyomatait (pl. Argissa Magula⁵, Vršnik III.⁶, Gornja Tuzla⁷). Mint már említettük, a Körös-csoportból ilyen még nem ismeretes, de Trogmayer O. felhívja a figyelmet az edényeken és agyagtapasztásokon található, eddig még meg nem határozott növényi lenyomatokra. Az alábbiakban ezekkel a lenyomatokkal kívánunk foglalkozni.

¹ P. Hartányi B.—Nováki Gy.—Patay Á.: Növényi mag- és termésleletek Magyarországon az újkőkortól a XVIII. századig. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1967—1968. 9—11.

² Torma I. ásatása (1968). Rég. Füz. Ser. I. No. 22. Bp. 1969. 17.

³ Ecsedi I. ásatása (1970). Az ásató szíves közlése.

⁴ Trogmayer O.: A Dél-Alföld korai neolitikumának főbb kérdései (Kandidátusi értekezés). Szeged 1968. Kézirat. MTA Könyvtára D 3837.

⁵ Hopf, M.: Bericht über die Untersuchung von Samen und Holzkohlenresten von der Argissa-Magula aus den präkeramischen bis mittelbronzezeitlichen Schichten. In: Milojević, V.—Boessneck, J.—Hopf, M.: Die deutschen Ausgrabungen auf der Argissa-Magula in Thessalien. I. Das präkeramische Neolithikum sowie die Tier- und Pflanzenreste. Bonn 1962. 101—110.

⁶ Hopf, M.: Untersuchungsbericht über Kornfunde aus Vršnik. Zbornik (Stip) 2 (1960—1961) 41—45.

⁷ Hopf, M.: Untersuchungsbericht über die botanischen Reste aus der neolithischen Ansiedlung in Gornja Tuzla. Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arheologija. NS 21—22 (1966—67) 169—171.

A Körös-csoport két, nagyjából azonos korú, Szeged melletti lelőhelyének a leletanyagát vizsgáltuk át a szegedi Móra Ferenc Múzeumban és a cserepek felületén található negatív lenyomatokról NAFTOFLEX S 70 anyaggal pozitív lenyomatokat készítettünk, összesen 129 darabot.⁸ Az anyag kiválogatásánál, első kísérletről lévén szó, csak a kalászkákra, illetve gabonaszemekre utaló lenyomatokat vettük figyelembe, így most elhagytuk a szár és egyéb növényi részek lenyomatainak a vizsgálatát. Az így készített pozitív lenyomatoknak több mint egy negyede volt alkalmas közelebbi tanulmányozásra. A vizsgálat eredménye a következő:⁹

1. Röske-Lúdvár

a) *Triticum monococcum* L. (Alakor, vagy egyszemű búza)

9 db kalászka maradványa.¹⁰ Valamennyi sérült, vagy töredékes formában nyomódott az agyagba. Csupasz, pelyvából kihullott szemtermés lenyomata nem került elő. Az egyik kalászkában levő szemnél a pelyvalevelek egy része hiányzott, a lenyomaton a szem kidomborodó alakja látható. Hasonlóképpen csak részben takar pelyva egy másik kalászkát is, melynél a szem csúcsi része fedett, de a kalászsorsó közelében a szem lenyomata jól kivehető.

A kalászsorsók közül 5 db aránylag könnyen felismerhető, bár közülük 3 db-ot csak feltételesen soroltunk ehhez a búzafajhoz. Két kalászsorsó pelyvamaradvánnyal együtt nyomódott az agyagba, a kalászsorsó vége hiányzik.

b) *Triticum dicoccon* SCHR. (Tönke, vagy kétszemű búza)

1 db kalászka¹¹ (9. ábra). A kalászkában mindkét szem épen maradt. A szemeket borító pelyvalevelek letöredezettek, csupán a kalászsorsó felé eső részen maradtak meg, és így az egyik szemnél a hasi barázda íveltsége is jól kivehető. A kalászka méretei a ma termesztett *Triticum dicoccon* kalászkáival egyezők: hossza 12,5; szélessége 6,5; a lemerhető szem hossza 4,00; magassága 3,00 mm.

c) *Triticum sp.* (Búza)

1 db szem.¹² Ferdén nyomódott be az agyagba, közelebről nem sikerült meghatározni.

d) *Gramineae* (Pázsitfűfélék)

11 db pelyvatöredék.¹³

2. Szeged-Gyálarét

a) *Triticum monococcum* L. (Alakor, vagy egyszemű búza) (2, 3, 5, 8, 10. ábra).

8 db kalászka¹⁴, 3 db szem¹⁵ és 13 db kalászsorsó.¹⁶ A kalászkák és kalászsorsók lenyomatainak többsége a röszei leletekhez hasonlóan töredékes. Közülük a 10. számú kalászkának a csúcsa bennmaradt az agyagban és csak enyhén kidomborodó belső oldala és a szemet borító pelyva látható jól az egyik oldalon. A lenyomatokon a *Triticum monococcon*ra jellemző kalászsorsók alakja is jól megfigyelhető (8. ábra).

b) *Triticum dicoccon* SCHR. (Tönke, vagy kétszemű búza) (4, 7. ábra).

1 db kalászka¹⁷, 2 szemtermés¹⁸ és 5 db kalászsorsó.¹⁹ A szemek aránylag keskenyek, az egyiknél a fajra jellemző elkeskenyedő csúcsi és alapi rész jól látható.

c) *Triticum sp.* (Búza)

6 db szem.²⁰

⁸ A leletanyag vizsgálatához való hozzájárulásért az ásatónak, Trogmayer O.-nak, a lenyomatok készítésében való közreműködésért Máté I. restaurátornak mondunk köszönetet.

⁹ *Lelley J.—Rajháthy T.*: A búza és nemesítése. Bp. 1955.; *Lelley J.—Mándy Gy.*: A búza. Bp. 1963.; *Schermann Sz.*: Magismeret. I—II. Bp. 1966.; *Brechner Gy.*: A magismeret atlasza. Bp. 1960.

¹⁰ Lelt. sz. 67.2.94, 125, 126 (2 db), 128, 129 (3 db), 133.

¹¹ Lelt. sz.: 67.2.115.

¹² Lelt. sz.: 67.2.125.

¹³ Lelt. sz.: 67.2.95, 102 (2 db), 118, 122 (2 db), 123, 125, 128, 129, 135.

¹⁴ Lelt. sz.: 66.3.54, 145, 150, 175, 195, 213, 290, 422.

¹⁵ Lelt. sz.: 66.3.96, 105, 124.

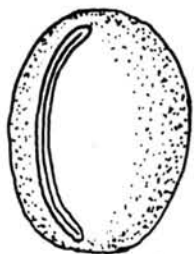
¹⁶ Lelt. sz.: 66.3.84, 97, 117 (2 db), 124, 128, 152, 210, 288, 431, 438, 181 (2 db).

¹⁷ Lelt. sz.: 66.3.213.

¹⁸ Lelt. sz.: 66.3.164, 318.

¹⁹ Lelt. sz.: 66.3.163, 213, 287 (2 db), 405.

²⁰ Lelt. sz.: 66.3.97, 121, 245, 313, 345, 533.

1

2

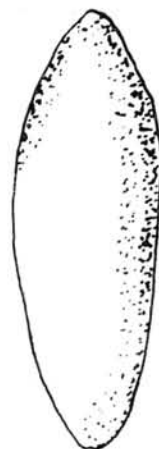
3

4

5

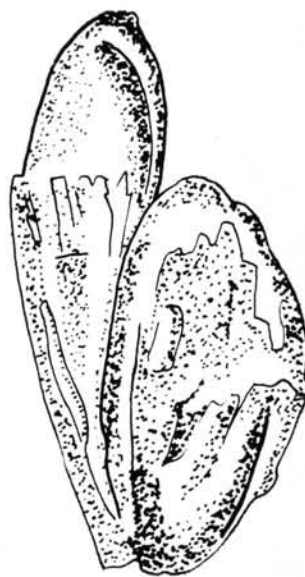
6

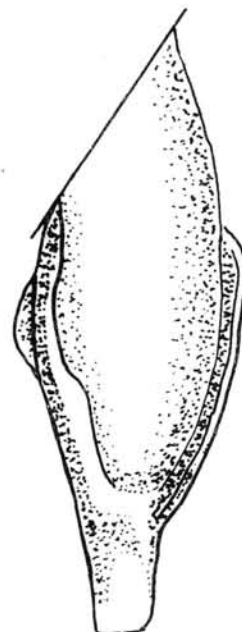
7

8

9

10

d) *Gramineae* (Pázsitfűfélék)

23 db pelyva lenyomata,²¹

e) *Lathyrus sp.* (?) (Lednek ?) (1. ábra).

1 db mag.²² Alakja kissé ovális, széles, a köldöki résznél laposabb. Felületén, főleg az egyik oldalon halvány, finom redőzöttség van, a mag egyharmad részén vékony hasítékvonallal a köldöke alig látható.

f) *Bromus sp.* (?) (Rozsnok ?)

1 szem.²³ A félig toklászos szem keskeny, hosszúkás, alapi része az agyagban maradt, közelebbi meghatározása nem volt lehetséges.

Az edények felületén levő sérült kalászkák és pelyvatöredék-lenyomatok cséplés utáni hulladékból származnak. A lenyomatok között talált néhány ép szem kivételével a cséplés alkalmával azok a toklászos szemek jutottak a pelyva közé, amelyek részben fejletlenek, részben éretlenek voltak és ezért a csépléskor a pelyvalevelek közül nem tudtak kihullani, vagy a munka során összezúzódtak.

A lenyomatok megőrizték az ép és törött szemek eredeti méretét, ellentétben a szenesedett növényi maradványokkal, amelyek összezsugorodnak. Méretük a mai, azonos fajhoz tartozó búzáéhoz hasonló. Felvetődik a kérdés, milyen lehetett az e korban termesztett kalászkák mérete, hogyan alakult a kalászkák száma, milyen volt a szalmaszár hossza és szilárdsága és a kalászkák tömörsége. Ezekre a kérdésekre a fentiek alapján csak óvatosan következtethetünk. A kalászkák méretéről és a kalászkák számáról ez a lelet egyik fajnál sem ad választ. Még azt sem tudjuk megmondani, milyenek voltak a kalászkák: hosszú vagy rövid szálkások, a lenyomaton ugyanis a szálkáknak csak töredékei voltak láthatók.

A kalászkák tömörségéről azonban a lenyomaton levő kalászsorsók hosszúsága alapján tudunk következtetni. A két lelőhelyről megmért 20 db *Triticum monococcum* kalászsorsóból 13 db-nak a hossza 2,4 mm-ig, 6 db-nak 2,5–3,1 mm között váltakozik és 1 db 3,6 mm volt. A *Triticum dicoccon* kalászsorsójának hossza a mérhető 4 db-nál 1,5 mm, 2,4 mm, 2,5 mm és 4,9 mm volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a recens búzánál a 2,4 mm-nél kisebb hosszúságú kalászsorsóval rendelkező búzát az „igen tömött” kalászuak csoportjába sorolják, akkor a fenti méretek alapján a két neolitikus telepről származó *Triticum monococcum* a kalászkák tömörsége szempontjából az „igen tömött” (65%), a „tömött” (30%) és a „középtömött” (5%) kalászu csoportba helyezhetjük.

A mérhető búzaszemek nagysága és a kalászkák tömörsége alapján ugyanakkor feltételezhető, hogy a két neolitikus telepen levő *Triticum monococcum* és *Triticum dicoccon* kalászkái méretben nem sokban különböztek a ma megtalálható hasonló recens fajoktól.

A fentiek alapján tehát az eddigi feltételezés ma már bizonyítottnak tekinthető: a Körös-csoport népessége növénytermesztéssel is foglalkozott. Az említett lelőhelyekhez hasonlóan két búzafajt termesztettek, egyéb termesztett növényt egyelőre még nem sikerült kimutatni.

Nyitott kérdés marad, vajon a két telep lakói a lakóhelyükhöz közel termesztették-e a búzát, vagy távolabbi vidékről került hozzájuk. A két lelőhely igen közel van egymáshoz, közöttük a távolság kb. 10 km. Mindkét telep a XIX. századi szabályozás előtti Tisza egyik erős kanyarulata mellett, annak balpartján fekszik, melyet feltehetően gyakran öntött el árvíz. Így valószínűbb, hogy a búzát nem közvetlenül a telep közelében, hanem távolabb, kevésbé vízjárta területen termesztették.

²¹ Lelt. sz.: 66.3.97, 110, 122 (2 db), 147 (2 db), 160 (2 db), 163, 175, 200 (2 db), 213 (3 db), 219 (2 db), 259 (2 db), 312, 323, 351, 445.

²² Lelt. sz.: 66.3.26.

²³ Lelt. sz.: 66.3.133.

GETREIDEABDRÜCKE AUF DEN GEFÄSSEN DER KÖRÖS-GRUPPE

von

Borbála P. Hartyányi—Gyula Nováki

Von den neolithischen Fundorten Ungarns waren bislang noch wenige Getreidefunde bekannt. Erst in den letzteren Jahren ist von Pári (Komitat Tolna) und Dévaványa (Komitat Békés) verkohltes Getreide zum Vorschein gekommen, aber dieses wurde botanisch noch nicht bearbeitet.

Von der das früheste Neolithikum Ungarns vertretenden Körös-Gruppe stehen uns noch keine Getreidefunde zur Verfügung, doch sind auf den Gefäß- und Lehmewurfbruchstücken ausser verschiedenen pflanzlichen Resten auch auf Getreide hinweisende negative Abdrücke zu sehen. Die Verfasser haben von Gefäßbruchstücken zweier Fundorte bei Szeged positive Abdrücke gefertigt, aufgrund deren die folgenden Pflanzen festzustellen waren: 1. Röske—Lúdvár: *Triticum monococcum* L. (9 Stück Ährchen), *Triticum dicoccon* SCHR. (1 St. Ährchen, = Abb. 9.), *Triticum sp.* (1 St. Korn), *Gramineae* (11 St. Spelzenteile). 2. Szeged—Gyálarét: *Triticum monococcum* L. (8 St. Ärchen, 3 St. Körner, 13 St. Spinden = Abb. 2, 3, 5, 8, 10), *Triticum dicoccon* SCHR. (1 St. Ährchen, 2 St. Körner, 5 St. Spindel = Abb. 4, 7), *Triticum sp.* (6 St. Körner = Abb. 6), *Gramineae* (23 St. Spelzen), *Lathyrus sp.* (1 St. Samen, = Abb. 1), *Bromus sp.* (1 St. Korn).

Von den aus den beiden Fundorten gemessenen 20 St. Spindeln von *Triticum monococcum* beträgt die Länge von 13 St. 2,4 mm, bei 6 St. wechselte diese zwischen 2,5 bis 3,1 mm, bei 1 St. betrug sie 3,6 mm. Die Länge der Ährenspindel von *Triticum dicoccon* betrug bei den messbaren 4 St. 1,5, 2,4, 2,5 und 4,9 mm. Die Ährchen dieser beiden Weizenarten haben sich im Neolithikum nicht allzu sehr von den heutzutage auffindbaren rezenten Arten unterschieden.

Diese Abdrücke sind die frühesten materiellen Beweise des Pflanzenbaues in Ungarn.